

BOOKA.

Knjiga **058**

DŽENI ERPENBEK

NOĆ BEZ SVITANJA

Naslov originala

Jenny Erpenbeck

Aller Tage Abend

Copyright © 2012

beim Albrecht Knaus Verlag, München

a division of Verlagsgruppe Random

House GmbH, München, Germany.

traduki

Objavlivanje ovog dela podržao je TRADUKI, književna mreža koju čine Savezno ministarstvo za Evropu, integracije i međunarodne poslove Republike Austrije, Ministarstvo inostranih poslova Savezne Republike Nemačke, Švajcarska fondacija za kulturu „Pro Helvecija“, „KulturKontakt Austrija“ (po nalogu Ureda saveznog kancelara Republike Austrije), Gete institut, Javna agencija za knjigu Republike Slovenije (JAK), Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Resor za kulturu Vlade Kneževine Lihtenštajn, Fondacija za kulturu Lihtenštajna, Ministarstvo kulture Republike Albanije, Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije, Ministarstvo kulture Republike Rumunije, Ministarstvo kulture Crne Gore i Fondacija „S. Fišer“.

ZA IZDAVAČA

Ivan Bevc

Nika Strugar Bevc

© za srpsko izdanje

BOOKA

11000 Beograd, Cara Lazara 12

office@booka.in

www.booka.rs

IZVRŠNA UREDNICA

Sanja Bogičević

PREVOD S NEMAČKOG

Ljiljana Ilić i Nataša Vukajlović Fischer

LEKTURA

Agencija Tekstogradnja

KOREKTURA

Dragana Raković

PRELOM

Bodin Jovanović

DIZAJN KORICA

Marija Stojisavljević

ŠTAMPA

DMD štamparija

Beograd, 2025.

Drugo izdanje

Sva prava zadržana.

Nijedan deo ove knjige ne može se koristiti niti reprodukovati u bilo kom obliku bez pismene saglasnosti izdavača.

DŽENI ERPENBEK
NOĆ BEZ SVITANJA

S NEMAČKOG PREVELE
Ljiljana Ilić i Nataša Vukajlović Fischer

za Volkanga

Prošlog leta, još smo se odavde
vozili u Marijenbad.

A sad, kuda se sad vozimo?

— (V. G. ZEBALD U „AUSTERLICU“)

KNJIGA I

1

Bog dao – Bog uzeo, rekla joj je baka stojeći na ivici jame. Ali to nije bilo tačno, Bog je uzeo mnogo više od onog što je bilo tu – sve ono što je to dete moglo da postane leži sad tu dole i nestaće pod zemljom. Tri šake zemlje, i devojčica koja sa školskim rancem na leđima istrčava iz kuće leži sad pod zemljom, ranac joj poigrava gore-dole dok se sve više i više udaljava; tri šake zemlje, i desetogodišnjakinja koja bledim prstima svira klavir sad leži ovde; tri šake, i devojka u stasanju, za kojom se muškarci okreću jer joj se bakarna kosa tako divno presijava, zakopana je; tri grumena zemlje, i odraslu ženu, onu kojoj bi pomagali kad bi i sama počela da biva sporija, govoreći „neka, majko“, i nju polako guši zemlja, puneći joj usta. Ispod tri šake zemlje u grobu ležala je starica, žena koja je i sama usporila i kojoj bi neka druga mlada žena ili sin ponekad rekli „neka, majko“, i ona je čekala da na nju bace zemlju, sve dok se jama najzad ne napuni, i još malo preko toga, jer brdašce zemlje nad jamom prati oblik tela iako ono leži mnogo dublje, tamo gde se više ne vidi. Nad iznenada umrlim odojčetom brdašca skoro da i nema. A trebalo bi, zapravo, da bude ogromno kao Alpi. Tako razmišlja, iako svojim očima Alpe nikada nije videla.

Sedi na istoj onoj hoklici na kojoj je kao dete uvek sedela kad joj je baka pričala priče. Ta hoklica je jedino što je za sopstveno domaćinstvo poželela od bake. Sedi u hodniku na hoklici, naslonjena na zid, zatvorenih očiju, ne takavši hranu i vodu koju joj je prijateljica donela i stavila pred nju. Sedeće sad tako sedam dana. Muž je pokušao da je pridigne, ali protiv njene volje, i nije mu pošlo za rukom. Kada su se vrata za njim zatvorila, bila je srećna. Prošlog petka maloj je još uvek, dok je spavala, prabaka milovala glavu i govorila *moja maideleh*¹. Rodivši dete, pretvorila je svoju baku u prabaku, a majku u baku, ali sada su sve te promene poništene. Prekjuče joj je majka, koja je tad još mogla da se nazove bakom, donela vuneno ćebe da se njime ogrne dok šeta bebu parkom hladnim danima. Muž je te noći vikao na nju da učini nešto. Ali ona nije znala šta se radi u takvoj situaciji. Posle njegovih vika, i posle samo nekoliko minuta tokom noći kad nije znala šta da uradi, posle tog jednog trenutka u kome ni njen muž nije znao šta da uradi, on više s njom nije prozborio ni reč. U svojoj mucu, otrčala je kod majke, koja sad više nije bila baka, majka joj je rekla da se vrati kući i neka je tamo čeka, poslaće ljude. Muž je u dnevnoj sobi hodao gore-dole, a ona se nije usudila da još jednom dodirne dete. Odnela je lavore ispred kuće i prosula vodu iz njih, ogledalo u hodniku pokrila je čaršavom, otvorila je prozore u sobi u kojoj je ležalo dete, a zatim sela pored kolevke. Obavljajući te radnje, prisećala se dela života naseljenog ljudima. Ali ono što se pre nepun sat odigralo u njenom stanu nijednom se ljudskom rukom ne dâ opipati.

Tako je bilo i kad je rađala dete, pre nepunih osam meseci. Nakon jedne noći, jednog dana i još jedne noći u kojima se dete nije rodilo, poželela je da umre. U tim satima udaljila se daleko

1 Jidiš: malena, devojčica. (Prim. prev.)

od života: od muža koji je čekao napolju, od majke koja je sedela u uglu sobe, od babice koja je donosila lavore s vodom i ubruse, a već odavno i od ovog deteta, navodno u njenoj utrobi, ali zaglavljelog u nevidljivosti. Ujutru, posle porođaja, posmatrala je iz kreveta kako svi jednostavno rade ono što se u takvim situacijama radi: majka, sad pretvorena u baku, dočekala je prijateljicu koja je došla na čestitanje, baka, sad pretvorena u prabaku, donela je na cedulji-zakačaljki za dečji krevet Psalm 21 i sveže ispečen kolač, a muž je otišao u kafanu da pije u zdravlje deteta. Držala je dete u naručju, a dete je bilo obučeno u benkice koje su ona, njena majka i baka vezle mesecima pre porođaja. I za to što se sada dogodilo postoje pravila. Dok je sunce izlazilo, stigli su ljudi, uzeli dete iz koevke, uvili ga u plahtu i stavili na veliku nosiljku. Svežanj je bio tako lagan i mali da je jedan od njih, dok su se spuštali niz stepenice, morao da ga pridržava, inače bi se otkotrljao. *Saj mojchl un fal mir meine trep nit arunter.*² Budi tako dobra. Znala je da dete još istog dana mora da bude pod zemljom.

Sedi na maloj drvenoj hoklici, koju joj je baka poklonila za svadbu, sedi zatvorenih očiju kao što je videla da to i drugi rade u vreme žalosti. Nekada je ona ožalošćenima donosila hranu, sad je prijateljica njoj stavila činiju hrane pred noge. Tako je i sinoć prosula svu vodu iz kuće, jer se kaže da u njoj anđeo smrti pere mač, pokrila je ogledalo čaršavom i otvorila prozor, jer je to videla od drugih, a i da se dečja duša ne bi vratila nego zauvek odletela, sedeće tako sedam dana, jer je i druge videla da tako sede, ali i zato što ne zna šta bi drugo, ni kuda da ode, bez želje da uđe u neljudski prostor koji je prošle noći bio dečja soba. Običaji su kao neka u neljudskost ugrađena brvna, razmišlja, poput predmeta nadohvat ruke pomoću kojih se brodolomac, ako je uopšte u sta-

2 Jidiš: Budi dobra i nemoj da mi padneš niz stepenice. (Prim. prev.)

nju, izvlači na kopno. Bilo bi lepo kad bi vladao slučaj, a ne Bog.

To što je ćebe bilo predebelo, to bi moglo da bude razlog. To što je dete spavalo na leđima. To što se možda zagrcnulo. To što je možda bilo bolesno a da to niko nije primetio. To što se plač deteta skoro nije ni čuo iza zatvorenih vrata. U detetovoj sobi čuje majčine korake i zna, a da i ne pogleda, šta tamo radi: iz kolevke sklanja ćebad i jastuke, skida posteljinu, sa drvene konstrukcije skida tkaninu koja natkriva kolevku i kolevku gura u stranu. Izlazi iz sobe ruku punih veša, izlazi, prolazi pored ćerke, koja sedi na hoklici i dalje zatvorenih očiju, i sve odnosi dole u vešernicu. To što je bila premlada da bi znala šta da čini. To što majka o sve-mu tome nikad s njom nije pričala. To što ni njen muž nije znao šta da radi. To što je, u suštini, uvek bila sama s detetom, s tim bićem koje je trebalo održati u životu. To što joj niko nije rekao da život ne funkcioniše kao mašina. Majka se vraća. U prolazu skida čaršav s ogleдалa u hodniku, slaže ga i odnosi u detetovu sobu. Stavlja ga na dno kofera donetog za ovu priliku, zatim uzima detetove stvari iz ladice komode i slaže ih na čaršav u koferu. U mesecima pred porođaj, ona, trudnica, njena majka i baka sašile su, izvezle i isplele sve te jakne, haljine i kape. Majka zatvara praznu ladicu. Na vrhu komode je igračka sa srebrnim zvončićima. Uzme je, i zvončići zazveče. I juče su zvečali, kad je ćerka i sama bila majka i igrala se sa svojim detetom. U poslednja dvadeset četiri sata zvečanje nije promenilo zvuk. Majka stavlja igračku na vrh kofera, zatim zatvara kofer, diže ga, izlazi iz sobe, nosi kofer niz hodnik, prolazi pored ćerke i nosi ga u podrum. To što dete ipak još nije bilo kršteno, a roditeljski brak bio samo takozvani *notzivilehe*³. Po jevrejskom običaju su ga danas sahranili, i po jevrejskom običaju sedam dana sedeće na hoklici, ali muž

3 Jidiš: građanski brak. (Prim. prev.)

s njom više ne razgovara. Sigurno se sada moli u crkvi za dušu deteta. Gde je duša deteta mogla da ode? U čistilište, pakao ili u raj? Ili je, kao što neki tvrde, detetu bilo potrebno samo malo vremena da okonča nešto iz prošlog života, o kome roditelji ništa ne znaju, i da se zato ubrzo vratilo tamo odakle je došlo? Majka se vraća, ulazi u detetovu sobu i zatvara prozor. Možda posle života nema više ničeg? U stanu je zavladała tišina. To joj je u suštini bilo najmilije.

Kad počne da se smrkava, grudi joj postaju tvrde i bolne. I dalje je imala mleka, za dete koje leži pod zemljom. Najradije bi crkla od tog viška. Dok joj se dete borilo za vazduh, pa poplavelo, u mislima mu je poklanjala sve vreme svog života, htela je da trguje s Bogom svojih očeva i da svoj život zameni za život koji je iz nje potekao. Ali Bog, ukoliko postoji, nije prihvatio poklon. Živi. Setila se da joj baka od svadbe nije dozvolila da pođe s njom i poseti dedu. Tek kad se rodilo dete, koje je htela da mu pokaže po svaku cenu, saznala je da je deda, na dan kad se ona, njegova unuka, udala za *goja*⁴, za živu nevestu održao posmrtno bdenje i, pored svoje fizičke slabosti, sedeo je na krevetu sedam dana. Odozgo, iz perspektive dedinog neba, već je, dakle, prešla granicu života, i nema ništa više da ponudi Bogu za razmenu. Pošto je pala noć, odgurnula je posude sa hranom u stranu i legla da spava, tu, pored hoklice. Ne čuje kad je majka legla. A ne čuje ni kad se vratio muž. U toku noći proći će tačno dvadeset četiri sata otkad je u malom gradu u Galiciji, na 50. 08333 stepeni severne širine i 25. 15000 istočne dužine, jedno odojče iznenada umrlo.

4 Jidiš: nejevrein. (Prim. prev.)

2

Starac leži u krevetu u tamnoj kolibi i čuti. Već odavno tako leži, dan za danom, i zna da govore da je na samrti, ali dok je nekima umiranje malo predsooblje koje, da bi prešli na drugu stranu, pređu u jednom koraku, u jednom skoku, on leži u ogromnom umiranju, prolazak mu jednostavno ne polazi za rukom, možda zato što je već isuviše slab.

Pored njega sedi njegova žena, dugo sedi ne progovarajući ni reč, napolju se u međuvremenu ponovo smračilo. Bog dao – Bog uzeo, na kraju progovara.

Prošlog proleća, žena je često sedela pored njega i štrikala i, uprkos tome što ga oči već nisu najbolje služile, video je da su stvari koje štrika vrlo male. Jednog dana je od zaliha za celu sedmicu ispekla kolač i izašla iz kuće. U toj nedelji u supi za šabat nije bilo jaja. Nije morao ništa da je pita, ona nije morala ništa da objašnjava.

Jutros, još u sumrak, u polusnu je čuo kako žena i ćerka nešto šapuću, posle podneva žena je izašla iz kuće, vratila se tek kad je pao mrak, sela pored njega, dugo ćutala i najzad progovorila: Bog dao – Bog uzeo.

Na unukinu svadbu dvoje staraca nisu bili pozvani. Tog dana kad se unuka udala za goja, starac se pridigao iz kreveta i tako sedeo sedam dana, držeći za živu nevestu posmrtno bdenje, što je običaj samo kad neko umre.

Žena sad čuti pored njega, starog, za krevet vezanog muža, i odmahuje glavom. Bog će znati šta bi našoj *maidelah* da svoju malu uda za goja, kaže starac.

Iz kolevke sklanja ćebad i jastuke, skida posteljину, sa drvene konstrukcije skida tkaninu koja natkriva kolevku, a kolevku gura u stranu. Nesreća je započela pre mnogo godina, ćerka joj je još bila odojče. Muž je odmah, kad su čuli galamu, poslao dadilju sa detetom gore u dečju sobu i naredio joj da zamandali vrata i da ih ni po koju cenu, ni kad neko na njih pokuca, ne otvori, i da dobro zatvori žaluzine na prozorima. Na spratu niže trčali su od prozora do prozora da vide šta se dešava; izgleda da se u obližnjim ulicama i ispred kuće okupljaju ljudi, neki trče, neki viču, ali nije se razaznavalo šta. Ona i muž nisu stigli ni da u prizemlju zatvore žaluzine a prvo kamenje već je pogodilo kuću. Muž je pokušao da prepozna ko baca kamenje i prepoznao je Andreja. Andrej, viknuo je, Andrej! Ali Andrej ga nije čuo ili se pravio da ga ne čuje, što je verovatnije, jer je znao ko živi u kući na koju baca kamenje. Zatim je kamen koji je bacio Andrej proleteo kroz prozorsko staklo, samo za dlaku pored njene glave, uz prasak razmrskao zastakljeni regal s knjigama iza nje i pogodio deveti tom u kožu ukoričenih Geteovih sabranih dela, koja su mužu poklonili roditelji za završetak školovanja. *Nigde vetra s jedne strane! / Smrtni pokoj, strašan, ledan! / U daljini grđnoj tamo / ne miče se val nijedan.* Na to je njen muž, razjaren, otvorio ulazna vrata, očigledno da bi Andreja uhvatio za gušu i prizvao ga pameti, ali ih je odmah zatvorio videvši da Andrej sa još trojicom ili četvoricom mladića, od kojih je jedan nosio sekiru, trči ka kući. Hitro je okrenuo ključ u bravi i zajedno s njom, svojom ženom, pokušao preko vrata da zakuca daske, koje su za slučaj ovakve nužde stajale nadohvat ruke. Za to je već bilo suviše kasno, gde su ekseri, gde je čekić, vrata pod udarcima sekire već počinju da se lome. Andrej, Andrej. Potrčali su uz stepenice, lupali na vrata iza kojih sedi dadilja s detetom, ali ona ih nije otvorila ili zato što nije shvatila ko to moli da ga

pusti, ili zato što je strah bio toliko velik da jednostavno nije htela da ih otvori. Zatim su preko poslednjih, kosih stepenika pobjegli na tavan, dok su dole Andrej i njegovi momci već upadali u kuću. Uljezi su u prizemlju razlupali ostala prozorska stakla, odvalili iz zida prozorske okvire, oborili regal s knjigama, rasporili jorgane, razbacali posuđe i tegle, prosuli zalihe po ulici, a onda je, izgleda, jedan od njih čuo da ona i njen muž pokušavaju da zamandale tavanska vrata, jer su, bez zastajkivanja na prvom spratu, momci trčali uz stepenice kidajući tapete i tu i tamo praveći sekirom rupe u zidu. Ona i muž su stajali iza sasvim tankih tavanskih vrata, zamandalili su ih, ali nisu pronašli nijedan komad nameštaja dovoljno težak da ih njime zabarikadiraju, čuju korake mladića na poslednjem, kosom stepeniku. *Čuj, o Bože, molitvu moju, vapaje mi poslušaj, na suze se moje ne ogluš!* Jer u tebe sam došljak, pridošlica kao svi oci moji. *Odvrati pogled od mene, da odahnem pre nego odem i više ne budem.* Nebo, nebo. Ako ga nema nadole, onda izlaz mora da bude gore. Rukama su počeli da izbijaju crepove krova da bi napravili otvor. Ali vrata iza njih, još jedina prepreka goničima, tanka su, samo nekoliko dasaka. Muž joj pomaže da se provuče gore i da se kroz otvor popne na krov. A onda ona pokušava da ga povuče k sebi. A onda tanka vrata više ne izdržavaju udarce rulje. A onda ga vuče za jednu, a muškarci dole za drugu ruku. Lot neće da izruči anđele, njemu u gostima. Lot stoji na pragu, narod ga hvata za ruku i hoće da ga izvuče napolje da ga kazni zbog ukazanog gostoprinstva, da se barem na nj e g a okomi, da nj e g a zlostavlja, da nj e g a ispljuje, muči, zgazi, ali ga anđeli anđeoskim rukama hvataju za drugu ruku, snažni su, oslepljuju ljude, uvlače Lota ponovo u kuću i zatvaraju vrata, ljudi više ne vide jedni druge niti ulaz u Lotovu kuću, kreću se opipavajući zidove, moraju da odu. *O Bože moj, ne kasni!* Nema anđeosku snagu, ne uspeva muža da privuče sebi, držeći ga za ruku, moli za milost Andreja, kojeg poznaje još dok je bio dete, njega i druge

muškarce koje ne poznaje, između ostalog i onog sa sekirom, moli za milost, ali još držeći muževljevu ruku, muškarci koje ne poznaje i Andrej, kog poznaje još dok je bio dete, najpre počinju da ga vređaju, a zatim da ga udaraju, milost, i na kraju ga pred njenim očima seku. Ne pušta ga. Najpre drži muža za ruku, zatim za ruku drži samo komad mesa, zatim nema više ničeg živog što bi mogla da povuče k sebi u slobodu. Zatim postaje jevrejska udovica koja za ruku drži smrt. Zatim je pušta, ispravlja se i gleda dole na mali grad i širok pejzaž. Dan je svetao, tu su slamnati krovovi i krovovi pokriveni crepom, tu su ulice, trgovi i bunari, u daljini polja i šuma, krave stoje na livadi, kočija vozi poljskim putem, dole ispred kuće stoje ljudi koji gledaju gore ka njoj i čute, ne pomeraju se. Odjednom vidi da veje sneg. Sve će da zamrzne, razmišlja, to je dobro, razmišlja, sneg, sneg. Pada u nesvest, kotrlja se niz strmi krov i pada, kakve je sreće, na gomilu odeće, posteljine i zavesa koje su muškarci pobacali na ulicu, ostaje da leži u gomili krpa, u krvi od marmelade od malina koju je prošlog leta skuvala, tegla s marmeladom se razbila kad su je bacili, leži tako slomljenih udova, zatvorenih očiju i niko od okupljenih nemih ljudi ne prilazi i ne proverava da li je još živa. Živi, ali u tom trenutku u to ni sama nije sigurna. Padom je uskomešala vejavicu, iz rasporenenih jorgana izleće još perja, nežno guščje paperje lebdi u vazduhu i lagano pada na grane drveća, sneg, sneg, kao da je zima.

Izlazi iz dečje sobe ruku punih veša i prolazi pored ćerke koja sedi na hoklici. Dobro zna zašto je ćerku udala za hrišćanina. Otac je jednog dana otišao i nije se nikad više vratio, objasnila je ćerki kad je počela da je zapitkuje. Zašto je otišao? Kuda? Da li će se ikad vratiti?

U regal za knjige stavljeno je novo staklo. Prodala je kuću u

getu i preselila se u centar, nastavila da vodi muževljevu radnju i sve što je mogla, stavljala je na stranu za ćerkin miraz. Odavno zna ono što će ćerka s vremenom morati da nauči: na kraju dana, kad neko umre, još nije sve gotovo.

4

Sad je očigledno ono što je čitavog života, a pogotovo poslednje tri godine, slutio – ukoliko samo malčice skrene s puta, kraj je neminovan kao i da se odmah strmoglavi u ovaj ili onaj ponor. Kao austrougarski službenik, odgovoran za trideset pet kilometara dug odsečak galicijske pruge Karla Ludviga, znao je da sve zavisi od uspostavljanja reda, a tamo gde je red uspostavljen, od njegovog održavanja. Ali njemu se u životu uvek isprečio život. Za vreme stažiranja, dok još nije dobijao platu, glad ga je navela da se zaduži. Već pod bremenom dugova, po završetku stažiranja morao je da započne službeničku karijeru u jedanaestoj, dakle, najnižoj platežnoj klasi. Ipak, glad i smrzavanje su te prve zime bili znak da je živ – ali mu dugovi prilikom *tajne procene radne sposobnosti*, javno neobjavljivane ocene njegovog nadređenog, nisu išli naruku. Kada će iz jedanaeste avanzovati u desetu platežnu klasu i tako smanjiti dugove, nije mogao da proceni, niti mu je iko išta govorio. Dakle, bez izgleda za povratak u normalan život. Glad i smrzavanje izazivali su još gladi i smrzavanja; tako je to kad život jednom preuzme stvar u svoje ruke. A onda je upoznao trgovkinju, Jevrejku, i njenu ćerku, čija je koža bila tako bela da bi, ako bi bio buba koja se po njoj šeta, mogao oslepeti od beline. Da je samo znao kad ju je zaprosio gde je trag, a gde ga nema. Jevrejskim mirazom ne plaćaju se dugovi, čak ni kad se otplate. Postoje razlike. Razlike se prepoznaju po mûku koji se širi – u kazinu, u kancelariji. I taj muk ima uopšteno veze s krajem, sada

to razume, sad je to shvatio, kraj je postao očigledan. Kako se dete odjednom umirilo.

Otac mu nije došao ni na građansko venčanje, niti kada se rodilo dete. Put mu je bio dug i preskup. Već tri godine ga nije video i, ako sve dobro krene, nikada više neće ni morati da ga vidi. Ujutru, po rođenju deteta, otišao je u kafanu sam i s nepoznatim ljudima nazdravio za njegovo rođenje, i dok je jezikom mučkao po ustima rakiju da bi osetio pun ukus, pre nego što ju je sunuo u grlo, pomislio je da i njegova mala ćerka u ustima ima jezik, ispilila se sa svojim unutrašnjostima iz unutrašnjosti majke, sa sopstvenim dupljama iz majčine duplje. On, službenik jedanaeste klase, stvorio je nešto živo i nije potrebna bilo kakva *tajna procena radne sposobnosti* da bi ta činjenica postojala.

Potrebno je dva puta po pedeset kilograma kanapa da bi se železnička stanica u Brodiju okitila cvećem povodom prolaska cara. Za obnavljanje šina potrebni su pragovi od hrastovine obima petnaest. Šeststo guldena godišnje dobija službenik jedanaeste platežne klase, službenik desete klase osamsto, uz malo sreće još dvesta dodatnih. Ali šta se radi sa onim što se ne dâ izmeriti? Koliko je vremena između sekunde u kojoj je dete živo i naredne u kojoj više nije? Da li je uopšte vreme ono što odvaja te trenutke? Ili se to zove drugačije, samo mu još nije pronađeno ime? Kako se meri sila koja dete odvlači među mrtve?

Seća se trenutka kada je prvi put zamišljao kako izgleda bela pukotina između nogu njegove mlade, mesnata je i jedra, a kada je razdvoji prstima, ukaže se malena crvena kresta. Kasnije, kad mu je postala žena, voleo je zvuke koje su ispuštala njihova ozojena tela dok su se trljala i odvajala, zvuci coktanja i mljackanja, njihova usta, jezici, usne, prelazili su jedno u drugo, ono što je

prethodno bilo odvojeno, pretvaralo se sisanjem u vlažnu pećinu od mesa. Meso, meso, ponekad je sama reč bila dovoljna da ga uzbuđi. Ali otkad je noćas iz ženinog naručja uzeo nepomično dete i vratio ga u kolecu, znao je koliko je nešto što više nije živo hladno na dodir, mnogo hladnije nego što je ikad očekivao. Ne zna kako da to ikad više zaboravi. On, službenik jedanaeste platežne klase, stvorio je nešto mrtvo, i za tu spoznaju nije potrebna bilo kakva *tajna procena radne sposobnosti*.

Sunčevi zraci padaju na podne daske od neobrađene borovine u kafani gde sedi. Kad je noćas došao, ispod stolova su ležali i spavali neki ruski dezerteri. Dok je ispijao prvu brlju, pa drugu, pa treću, probudili su se, potražili svoje zavežljaje i otišli s malim ćelavim čovekom koji je stigao u zoru i s kojim su očigledno bili u dogovoru. Ni ćelavi niti bilo ko drugi za to vreme nije mnogo govorio, ali ipak je bilo jasno da su Rusi, kakvi su se često sretali po sličnim kafanama, odlučili da se više ne vrata. Posle svega što je on, službenik jedanaeste platežne klase, ove noći doživio, odjednom shvata šta, u stvari, znači ovakav prelazak granice. Shvata šta znači kada više nema mogućnosti za povratak. Kao da sada od svega što posmatra i što susreće otpada sloj koji ga je ranije sprečavao da razume, i da mora da spozna, hteo to ili ne, šta se sve nalazi ispod njega, i da tu spoznaju mora da izdrži, ali kako, to još ne zna.

Ponekad se, dok je posmatrao dete, pitao odakle je stiglo, gde je bilo pre nego što ga je majka primila. Želi da ne postoji razlika između toga da je dete postojalo i boravilo tu vrlo kratko i da ga uopšte nije bilo. Ali ne, razlika postoji. Usijava palcem uglancano dugme na kaputu. Zbog toga što ne postoji razlika u meri života i smrti, umiranje malecnog deteta apsolutno je koliko i svako drugo umiranje. Nikada do sada mu merenje, a to mu je

profesija, nije bilo tako nepotrebno kao tog jutra. Da li da ponovo navuče svakodnevicu, sada kad je shvatio da je i svakodnevica samo jedna odora?

Noćas je vikao na svoju ženu jer je uzela dete i pokušala da ga smiri, ali nije znala šta da radi, nije imala sredstvo protiv smrti, a vikao je i zato što ni on sam nije imao sredstvo protiv smrti.

I šta sad?

Mali ćelavi ponovo ulazi u kafanu, klimne konobaru i seda za sto, nedaleko od kraljevskog i carskog službenika kog je video još jutros, kad je došao po Ruse.

Službenik je neuredno prebacio mantil sa zlatnom dugmadi preko prazne stolice, i da nema tog mantila, ćelavi ne bi znao da ovde sedi neko ko je odavno trebalo da bude u svojoj kancelariji. Službenik je neobrijan, krajevi brkova su mu prljavi, ne nosi kravatu i ponovo pred sobom ima punu čašu brlje, gleda kroz prozor na ulicu, gde neka džukela trči ukруг i pokušava da dohvati sopstveni rep, ponekad se oklizne na zaleđenoj bari, kratko prokliza, ponovo ustane i nanovo započinje lov na sopstveni raščupani kraj. Ćelavi poručuje sitnicu za jelo, mariniranu haringu, uz to pivo, i uživa. Ne isključuje mogućnost da će tog jutra sklopiti još jedan posao.

5

Istina je, probudila se, postoji sledeći dan koji će opet provesti sedeći na hoklici. Majka je očigledno noćas ili jutros rano sklonila činiije hrane koju ožalošćena nije ni takla. Čuje metež iz kuhinje, voda pljuska, nešto se pomera po stolu, čuju se koraci

po podnim daskama, zveckanje porcelana. U svakom slučaju, u dečjoj sobi više nema šta da se radi. Nije se desilo ono čega se sinoć pribojavala: da će u snu zaboraviti šta se dogodilo i da će je, kad se probudi, sećanja ophrvati svom svojom težinom. Ne, sve vreme dok je spavala, znala je da joj dete više nije živo, to je znala i dalje dok se budila, san nije bio ni manje ni više olovan nego java, pa je bila pošteđena ponovnog urušavanja svakodnevice. Kad se uspravila i ponovo sela na hoklicu, u kuhinji je nastala tišina, kao da majka – otkad se pokrenula – prisluškuje šta joj ćerka radi. Zašto se dom pretovorio u lovište? Mali stoni sat u salonu otkucava svetlim, limenim udarcima šest sati, zatim nanovo zavlada potpuna tišina. Izgleda da joj je muž i dalje odsutan. Juče je pokušao da je pridigne kad su se vratili sa sahrane i kad je sela na hoklicu, a kada mu to nije pošlo za rukom, istrčao je iz kuće. Od tada ga više nije videla. Da li će proći isto kao i njena majka? Kada je kao mala devojčica pokušavala da zamisli gde joj je otac, umesto da je s porodicom, uvek bi ga pred sobom videla obešenog. Otac je možda u Americi, govorila je majka. Ili u Francuskoj. Nije joj verovala. Majka je o odsutnosti muža govorila uvek kao o nečem konačnom, nepovratnom, nikad kod ćerke nije budila ni tračak nade da će se on vratiti ili da je negde blizu, tu naokolo, s nekom drugom ženom, novom decom. Ponekad joj se činilo da ljudi, kad im prvi put kaže svoje ime, za trenutak začute. U Americi, govorila je majka, ili u Francuskoj. Nikad oca nije zamišljala živog, niti da je u Americi ili Francuskoj, niti negde u blizini, nego uvek, na primer, da je obešen, a ako je to bilo negde u blizini, onda najverovatnije u šumi, u njoj se možda klatio, najverovatnije je, u šetnji, prošla pored drveta za koje je vezao konopac.

Da li ti nešto treba, pita majka. Iza nje, sunce ulazi u kuhinju, pa joj majka deluje kao senka. Ćerka odmahuje glavom. Tog

drugog dana koji provodi sedeći ne razgovara previše s majkom. Niko ne poznaje njenu majku tako dobro kao ona, niti nju iko zna poput njene majke, nema tu šta da se kaže. Sedi i razmišlja o tome kako se deo nje sad nalazi pod zemljom i počinje da truli, a onda posmatra svoju kožu, i dalje u dodiru s vazduhom, još živu. Posećuje je prijateljica, ponovo donosi činije: rodićeš drugo, i treće, i četvrto dete. Kaže: videćemo. U jednoj od činija koje je prijateljica donela su jaja, zna da je to običaj, ali ne može da ih pojede. Komšinica čak i ne kuca, upada na vrata ridajući, i ne otresa sneg sa cipela, plaćući, pada joj pred noge, nek je blagosloven jedini sudija, vrišti i ustaje, baca se, jecajući, majci za vrat, o zašto, zašto, odmahuje glavom, a onda ništa više ne govori, jer je od silnog plakanja ostala bez glasa. Stigao je i Simon kočijaš, ostaje da stoji kod vrata u hodniku, kaže da mu je žao, doneo je malo supe, žena šalje pozdrave, nažalost, ne može lično da dođe jer je jako bolesna. Stigla je još jedna prijateljica: dete mi je od početka delovalo bledo. Sledeća: zašto niste pozvali lekara? Zar je stvarno sve išlo tako brzo? Treća: maleni su baš na mnogo toga neotporni, ko zna šta je Bog u svojoj beskonačnoj veličini imao na umu! Četvrta: a gde ti je muž? Uveče dolazi baka, seda na pod pored nje, stavlja u krilo unukina stopala s navučanim čarapama, greje ih šakama, i tek tada, prvi put otkad je dete umrlo, uspeva da zaplače. Trećeg dana ponovo dolaze jedni, drugi i treći. Prijatelji i bivši susedi iz geta stupaju kao pred oltar ispred hoklice na kojoj sedi ožalošćena, donose joj hranu, teše je, i sami znaju kako je izgubiti dete, ili ne znaju, većina ih je najverovatnije vrlo zadovoljna što se to desilo onoj koja je s gojem, i tako dalje, to ne izgovaraju, nego, na primer: ipak je najvažnije da si ti živa. Što se nje tiče, dok su posetioci tu, ne može da plače, trećeg dana je već vrlo umorna od svete dužnosti podrške koju drugi nad njom izvršavaju, ne zna kako da izdrži to što smrt njenog deteta ne prestaje i što od sada više nikada neće prestati i nikada se više

neće umanjiti, ali o tome ne može da govori s posetiocima. Trećeg dana uveče zna da se muž, kad se dosad nije vratio, više neće ni vraćati. Pita majku kako je to biti bez muža. Majka odgovara: teško. Prijateljica joj govori: videćeš, vratiće se najkasnije sutra, sigurno se samo napio. Baka seda pored nje i peva joj dečju pesmicu. Zar je već prošlo vreme u kome je bila odrasla žena? Da li se vreme, kad promaši put, jednostavno okrene i počne da se vraća unazad? Četvrtog dana, sopstvena tuga joj postaje strana i razmišlja o tome kako možda i nema razlike u tome da li je neko biće ispred ili iza granice. Petog dana majka govori: moramo da razmislimo kako ćemo dalje. Šestog dana sat svetlim, limenim zvukom otkucava sve sate jednog takvog dana. Da li je došlo vreme da se, ukoliko se nije obesio, krene u potragu za ocem? Ujutru sedmog dana majka joj pomaže da ustane i odvodi je do stola u kuhinji. Tek kad ćerka sedne, kaže: Sad moramo da štedimo. Tog sedmog dana ćerki prvi put pada na pamet da je i ona sama ćerka, i to ćerka koja je preživela, čiji je život tek sada, s malim zakašnjenjem od sedamnaest godina, neuspešan. Niko ne može da predvidi kada postane jasno da se želja neće ispuniti. Majka seda pored nje, drži je za ruke i kaže: Tvog oca su ubili Poljaci.

6

Sad zna gde da nađe agenciju, ćelavi mu je dao adresu. Izašavši na ulicu, razmišlja kako je jednom njegovom kolegi prvo dete umrlo ubrzo po rođenju. Kratko nakon smrti tog deteta, kolega ga je jednom pitao da li bi hteo da mu vidi grob. Da, rekao je, iako to zapravo nije želeo, i tako su jedno popodne krenuli kroz groblje. Levo, na zidu, kolega mu je pokazao ime deteta na gvozdenoj tabli, ispred nje se nalazila humka oivičena kamenjem i niskom ogradom. Nije prošlo ni godinu i po, kolega je ponovo